

מבט על, גיליון 537, 8 באפריל 2014

סחף בהפסקת האש בין ישראל לבין חמאס ברצועת עזה

יורם שוייצר, בנדטה ברטי ושלמה ברום

ההסלמה שנרשמה לאחרונה בהתקפות טילים מרצועת עזה לעבר ישראל החלה כפעולת תגמול של תנועת הג'יהאד האסלאמי הפלסטיני (גא"פ), בעקבות תקיפה אווירית ישראלית, שהרגה שלושה פעילים של הארגון. התקיפה הישראלית בדרום הרצועה כוונה לעבר תא של הגא"פ שהיה מעורב בחילופי ירי נגד כוחות צה"ל מעברו השני של הגבול.

אירוע זה משקף את הסחף ההדרגתי שחל מתחילת שנת 2014 בהבנות בדבר השמירה על הפסקת אש, שהושגו בתיווכה של מצרים בנובמבר 2012 ואשר הביאו לסיומו של מבצע 'עמוד ענן'. הסכם הפסקת אש בלתי חתום זה היה הביטוי הברור ביותר של מדיניות הבלימה של תנועת חמאס, שאומצה על ידי ממשלות ישראל בשנים האחרונות והמבוססת על הרתעה הדדית. מדיניות חדשה זו, שאומצה לאחר שהגישה הקודמת – שיושמה לאחר השתלטות חמאס על רצועת עזה בקיץ של שנת 2007, ואשר נועדה להפיל את הארגון – נזנחה בהדרגה בשל כישלונה בכל הנוגע להשגת יעדיה. בעוד ששנים-עשר החודשים הראשונים לאחר הסכם הפסקת האש התאפיינו בירידה משמעותית בפרצי האלימות בין הצדדים, מתאפיינת השנה השוטפת במצב שהופך פחות ופחות יציב.

כדי להשיג הרתעה אמינה מול חמאס, הקפידה ממשלת ישראל להגיב על כול הפרה של הרגיעה באזור, כשבמקביל היא מכירה בתנועת חמאס כארגון השולט ברצועת עזה דה-פאקטו. לפיכך, היא רואה בו אחראי לכל התקפה על שטחה ועל אזרחיה, ללא קשר לזהות הגורם המבצע את ההתקפה הלכה למעשה.

אולם, המדיניות הישראלית שלפיה היא רואה בחמאס את הממשלה בפועל ברצועת עזה, חייבת להיות מאוזנת מול האינטרס במניעת הסלמה מיותרת - מחד, ומול השאיפה להימנע מהיגררות לפעולה נרחבת נוספת ברצועה, מאידך. עד כה מיקדה ישראל את התקפותיה בעיקר בארגון גא"פ ברצועת עזה, או בכל ארגון אחר היוזם התקפות טילים ומפר בכך את הפסקת האש, והיא מאותתת בכך על האינטרס שלה במניעת הסלמה כוללת, דאגה לה שותפה גם תנועת חמאס. במקביל, הפעילה ממשלת ישראל בעת האחרונה לחץ על חמאס, כדי שיבלום את הכוחות שבידיהם מצוי פוטנציאל ההרס, הפועלים בעזה, מן הג'יהאד האסלאמי הפלסטיני ועד לפלגים סלפיסטיים-ג'יהאדיסטיים מקומיים. בהקשר זה יש להבין את האיום שביטא לאחרונה שר החוץ אביגדור ליברמן בדבר כיבוש מחדש מלא של רצועת עזה.

חמאס, מצדו, עוסק לאחרונה בבעיה המורכבת של שמירת שליטתו על רצועת עזה, המחייבת מניעה של היתקלויות נרחבות או תקופות עם ישראל, אך תוך אי-סיכון אמינותו כארגון "ההתנגדות האסלאמית". זאת, כדי למנוע מצב שבו שחקנים אחרים, כגון גא"פ, יפעלו במטרה להציג עצמם כחלופה טובה יותר. מנימוקים אלה, דילג הארגון בעת האחרונה בין תקופות של אכיפת מדיניות של "אפס סובלנות" באשר להתקפות בלתי מתואמות על ישראל, לבין תקופות שבהן הוא ריכך את אחיזתו ברצועת עזה, על בסיס ההבנה, כי הפעלת מלוא כובד משקלו ברצועה פנימה עלולה לפגום במוניטין שלו.

בעת הזאת, ולנוכח מצבם ההולך ונעשה מורכב, הופכת הבלימה של הכוחות המאוגדים בתוך רצועת עזה חשובה במיוחד בעבור חמאס. לאחר הדחת ממשלתו של מורסי במצרים, נוקט הממשל החדש בה גישה קשה במיוחד כלפי חמאס: הטלת סגרים ממושכים על הגבול בין מצרים לבין

רצועת עזה, ופעולות נחושות נגד מנהרות תת-קרקעיות אשר שימשו לא רק להברחת אמצעי לחימה אלא גם מילאו תפקיד מכריע באספקת סחורות נדרשות לרצועת עזה. מדיניות זו פגעה עד כה פגיעה כלכלית מהותית בחמאס, בממשלה, ובאזרחים מן השורה ברצועה. יתר על כן, הממשלה המצרית החדשה נוקטת זה מכבר קו מדיני שמהותו עימות פתוח נגד חמאס בכל הנוגע לקשריו ההיסטוריים של הארגון עם תנועת האחים המוסלמיים, והכריזה על חמאס כעל ארגון בלתי חוקי וכעל ישות התומכת בפעילות טרור, הן בחצי האי סיני והן במצרים עצמה. בעוד שחמאס הגיב על אובדן בעל-הברית המצרי על ידי השקעת מאמצים בשיקום יחסיו עם טהרן ובשמירת המשטרים בדוחה ובאיסטנבול לצדו, אין שותפים אלה מסוגלים לפצות על השבר שנרשם ביחסים האסטרטגיים שלו עם מצרים. מצד שני, התפתחויות אלה מסבירות מדוע, בראייה כוללת, נוקט חמאס זהירות יתרה בבואו לנסח את מדיניותו בכל הנוגע למצרים, תוך שהוא נוהר מהחמרה נוספת של היחסים הבעייתיים ממילא בין הצדדים, ומנסה פעם אחר פעם להרגיע את המצב ולהשיב על כנם את יחסי העבודה בין השניים.

בהקשר ספציפי זה, יש לחמאס אינטרס גדול עוד יותר להימנע מעימות צבאי ישיר נוסף עם ישראל, המתבטא במניעת הסלמות אפשריות ובחזיקו נוסף של אחיזת התנועה ברצועת עזה. בהקשר זה, ממשיך חמאס לנהל יחסים אמביוולנטיים עם מספר פלגים מזוינים קטנים יותר, הפועלים ברצועה, כאשר החשוב שבהם הוא המחנה הסלפי-ג'יהאדיסטי – ארגון קטן, המאורגן בצורה רופפת. ארגונים אלה עמדו לעיתים קרובות מאחורי ההסלמות החוזרות, שבמהלכן שוגרו טילים לעבר ישראל. לנוכח הפעלתנות ההולכת וגוברת של קבוצות ג'יהאדיסטיות בסוריה, בלבנון, בסיני ובמצרים פנימה, עלולות קבוצות אלה לחוש כמי שנאלצות להעלות את הפרופיל שלהן גם ברצועת עזה. למרות שיכולותיהן הצבאיות הן זניחות באופן יחסי, קבוצות אלה היוו מטרד פוליטי בעבור חמאס בעבר, הן על ידי כך שהן תקפו את היסטורית המשילות שלו, ביקרו את "מתנתו" והן על ידי כך שיזמו התקפות על ישראל ללא התחשבות בהשלכותיהן על רצועת עזה. על אף שמערכת היחסים של חמאס עם הג'יהאד האסלאמי אמיצה היא טומנת בחובה פוטנציאל להיווצרות בעיות. למרות שמנהיגי חמאס וגא"פ הכריזו על חוזהם של היחסים ביניהם ועל תאום פעולותיהם, ההתחזקות תירשם במעמדו של גא"פ ובחופש הפעולה שלו, שעלולים להפוך למקור חיכוך בין שני הארגונים, שיחסי הגומלין ביניהם מתאפיינים בעת האחרונה במתחים חוזרים ונשנים. זה המקרה, במיוחד נוכח קרבתו ההיסטורית והעכשווית של גא"פ לאיראן, והאינטרס שלו בהעלאת הפרופיל המקומי שלו על חשבון חמאס על ידי נקיטת יוזמות להוצאה אל הפועל של התקפות נגד ישראל.

מה יכול חמאס לעשות במצב עניינים זה? נראה כי התנועה נתונה בין הפטיש לסדן. מצד אחד – התערבות פעילה כדי למנוע מגא"פ להוציא אל הפועל את התקפת הטילים נגד ישראל כפעולת נקם על הריגת פעיליו, הייתה חלופה רעה בעבור חמאס, שכן היא הייתה פוגמת הן ביחסי הפנים ברצועה והן בשמו הטוב של הארגון. מאידך, המשבר הכלכלי והמדיני הנוכחי הופכים את שמירת השקט מול ישראל לנושא חשוב בעבור חמאס. כדי לתת מענה הולם לאינטרסים מתחרים אלה, נדרש חמאס לשחק משחק מורכב עם ישראל. במובן זה, יהיה על שני הצדדים לאותת זה לזה על האינטרס שלהם לשוב למצב של סכסוך מבוקר בדרום, שבו חמאס ישמור "ברוב המקרים" על שקט, ואילו ישראל תגיב "ברוב המקרים" באופן מאוזן ומוגבל. מיותר לציין, כי התנהלות זו של "ניהול קונפליקט", המבוססת על העברת סימנים, רחוקה מלהיות יציבה, אולם בהיעדר מעורבות מדינית חשובה ועדכון של המדיניות הנוכחית, היא מהווה את הפתרון הסביר ביותר להתמודדות עם חוסר היציבות הנוכחי. כדרך אפשרית אחרת ליישוב הסתירות שתוארו לעיל, עלול חמאס לנסות להגביר את פעילותו בגדה המערבית, אזור שבו הוא אינו שולט באופן ישיר, תוך ניסיון התגוננות, בדרך זו, מפני פעולת תגמול ישירה של ישראל. אכן, אין להוציא מכלל אפשרות, כי ההתגברות הניכרת בפעילות תנועת חמאס בגדה המערבית יכולה להיות קשורה לשיקולים אלה. בהתאם לכך, טוב תעשה ישראל אם תבטיח, כי יישמרו יחסי עבודה טובים ושיתוף פעולה נאות עם הרשות הפלסטינית, זאת על אף משבר אפשרי העלול לפרוץ בעקבות הסיום המר של המשא ומתן המתנהל בין הצדדים. שאם לא כן, עלולים חמאס ותנועות אחרות לנצל את המתח והתסכול הגוברים בקרב האוכלוסייה הפלסטינית בגדה המערבית ולנסות להצית שוב את אש המאבק המזוין והאלימות כאמצעי המועדף להתמודדות עם ישראל.